

Een voedselraad voor de metropoolregio Amsterdam: Food Council MRA

Arnold van der Valk
Jeffrey Spangenberg
Toby Jones



**Eindrapport voor het consortiumproject 'Food Council MRA' vanuit de
Participatietafel Regionale Duurzaamheidsnetwerken**

eerste versie in Engels: mei 2018

tweede versie in Nederlands: juli 2018

De geboorte een voedselraad voor de MRA

Op 3 februari 2017 is er een bijeenkomst van een kleine groep van Amsterdamse voedselactivisten in café De Tropen in het gebouw van het Koninklijk Instituut van de Tropen. De groep bestaat uit academici, studenten, ambtenaren en een zakenman. A., een gepensioneerd hoogleraar Landgebruiksplanning uit Wageningen, heeft de aanwezigen uitgenodigd om te spreken over de oprichting van een regionale voedselraad¹, gemodelleerd naar het voorbeeld van de befaamde Toronto Food Policy Council. Het idee is niet nieuw. In 2015 is er in de culturele hotspot Pakhuis de Zwijger al eens een rollenspel met het label 'Prototyping the Food Council' gespeeld. Ondanks het aanvankelijke enthousiasme van de aanwezigen, heeft deze bijeenkomst geen voedselraad opgeleverd. Geen van de deelnemers aan dit experiment beschikte over het gezag en de middelen om een stabiele coalitie te vormen. Het experiment vormde wel een bron van inspiratie tijdens de bijeenkomst in café De Tropen.

Twee van de aanwezigen, sociaal-ondernemer J. en ex-hoogleraar A. nemen de verplichting op zich om een internationale conferentie te organiseren met als sterspreker dr. Wayne Roberts, de voormalige directeur van de Toronto Food Policy Council. Het thema van de conferentie is 'Voedselstromen in de Metropoolregio Amsterdam'. Er wordt gekozen voor een grootse opzet in de representatieve setting van de Beurs van Berlage. In de eerste maanden lopen de zaken soepel. Binnen enkele weken slagen de organisatoren erin om steun te krijgen van sterke partners zoals een hooggeplaatste ambtenaar in het provinciale apparaat van de provincie Noord-Holland, de directeur van de Rabobank in Amsterdam, het Amsterdam Institute of Advanced Metropolitan Solutions (AMS) en functionarissen van de gemeente Amsterdam. De organisatoren onderhouden goede relaties met sleutelfiguren binnen het netwerk van de Amsterdamse voedselbeweging en met knooppunten van nationale en regionale wetenschappelijke voedselnetwerken. Het idee is om pragmatisch te beginnen en te proberen twee losse sferen van de voedselwereld met elkaar te verbinden, namelijk het conventionele circuit van wereldwijde industriële voedselproductie en -distributie enerzijds en de alternatieve wereld van lokaal en biologisch voedsel aan de andere kant.

¹ In dit essay wordt de voedselraad verder aangeduid met de Engelse term Food Council MRA. Er is gekozen voor de Engelse term om herkenbaar te zijn voor Engelstaligen, internationale contacten, expats en studenten. Een aanzienlijk percentage van de bevolking in Amsterdam en de metropoolregio bestaat uit expats die vaak wel Engels maar geen Nederlands verstaan.

Het volgende verslag van het werkproces naar de oprichting van Food Council MRA is geschreven vanuit het perspectief van de oprichters. Er is gekozen voor een theoretisch perspectief waarbij concepten uit de politieke ecologie (Lawhon & Murphy 2011), theorie van deliberatie (Hendriks, 2008) en transitietheorie (Rotmans, 2017; Avelino & Grin, 2016) worden gebruikt als interpretatiekader.

De belangrijkste doelen van de oprichters van de Food Council in de periode tussen de eerste bijeenkomst in februari 2017 en de zomer van 2018 zijn:

1. het (uit)bouwen van een regionaal netwerk van actoren in de voedselwereld met de Food Council MRA als knooppunt;
2. het organiseren van enkele grote manifestaties om aandacht te vragen van lokale en regionale partijen voor een noodzakelijke transitie in de voedselketen naar een meer duurzaam, transparant, rechtvaardig voedselsysteem dat gezonde voeding voor eenieder levert;
3. het opzetten van een platform voor overleg (deliberatie), voedselsoevereiniteit en voedseldemocratie.²

Het bouwen van een regionaal netwerk vraagt veel tijd en energie van de oprichters. In de loop van enkele maanden hebben zij honderden oriënterende besprekingen gevoerd met potentiële bondgenoten en adviseurs. Om interessante gesprekspartners te identificeren wordt een sneeuwbalmethode gebruikt d.w.z. een gesprekspartner wordt gevraagd naar nieuwe mogelijke partners van de Food Council die bereid en in staat zijn om hun netwerk te koppelen aan dat van de Food Council. De voedingsraad ontwikkelt zich tot een netwerk van netwerken.

De selectie van potentiële leden van de Food Council verloopt in de eerste maanden intuïtief. Er wordt een eerste shortlist opgesteld op basis van een mix van criteria zoals: bereidheid om in actie te komen voor voedseltransitie, kwaliteit van persoonlijk netwerk, deskundigheid, toegang tot hulpmiddelen (geld, kennis, contacten). Personen die worden benaderd met het verzoek om zich aan te sluiten bij de Food Council reageren zeer verschillend, zoals is te verwachten. Sommigen reageren positief zonder voorbehoud. De meerderheid stelt voorwaarden of geeft blijk van reserves. Die voorwaarden lopen uiteen van

² Korthals (2018),

eisen ten aanzien van beloning, maximale inzet in tijd, de vergaderlocatie, de betrokkenheid of juist uitsluiting van andere actoren. Het aantal weigeringen is op de vingers van één hand te tellen. Naarmate de tijd vordert, worden de selectiecriteria aangescherpt.³ Het devies van de oprichters is (en blijft): al doende leert men.

De pragmatische koers bij de selectie van potentiële leden heeft als logisch gevolg dat er in eerste instantie relatief veel relaties van het AMS worden betrokken. Het AMS stelt tijdens de gehele beschreven periode vergaderruimte ter beschikking aan de Food Council-in-oprichting. De associatie met deze prestigieuze onderzoeksinstelling (een samenwerkingsverband van Wageningen Universiteit, Technische Universiteit Delft en het Massachusetts Institute for Technology uit Cambridge MA) geeft cachet aan de wekelijkse bijeenkomsten van de Food Council-in-oprichting. De vaste bijeenkomsten op vrijdag in het gebouw van AMS in het KIT vormen een ankerpunt in de activiteiten van de oprichters. Tijdens deze bijeenkomsten groeit de onderlinge solidariteit en kristalliseert een voorlopige werkagenda uit. Naast het AMS verleent ook Pakhuis de Zwijger incidenteel onderdak aan de oprichters en hun gevolg van voedselactivisten, studenten, academici, ambtenaren, journalisten en geïnteresseerde burgers. De communicatie tussen alle betrokkenen wordt gedomineerd door een breed gedeeld theoretisch referentiekader, het meervoudige lagenperspectief van de transitiebenadering (MLP) (Rotmans, 2017). Dit is de gemeenschappelijke taal binnen het groeiende netwerk van de Food Council.

In de beginfase is het netwerk vooral gegroeid als gevolg van het feit dat de oprichters mensen uit hun bestaande netwerk hebben benaderd. Het congres Flows of Food markeert een omslagpunt. Na 7 december 2018, de datum van het congres, hebben veel personen en organisaties uit eigen beweging contact gezocht met de oprichters. Dit resulteert in intensieve communicatie tussen de

³ De keuze berust op een mix van criteria:

- missie van de Food Council onderschrijven;
- deskundigheid op deelterrein van brede voedseldomein;
- beschikken over goed netwerk en dat willen inzetten;
- representeren van een bepaalde bevolkingsgroep;
- communicatieve vaardigheden bezitten;
- niet te moeilijk in de menselijke omgang;
- Amsterdam en regio moeten voldoen zijn vertegenwoordigd;
- zowel grote als middelgrote bedrijven als startups moeten veretegenwoordigd zijn;
- over schutting van eigen domein heen willen kijken.

Dit betekent natuurlijk niet dat mensen die niet op dit eerste lijstje voorkomen niet aan een of meerdere criteria voldoen. Er moet ook een belans zijn in de samenstelling.

oprichters en geïnteresseerden. Veel van deze partijen willen een handtekening zetten onder het voedselmanifest voor de metropoolregio Amsterdam.⁴ Na het succesvolle congres hebben zich veel studenten en jonge professionals aangemeld als vrijwilliger voor ondersteuning van de activiteiten van de oprichters van de raad. De bijeenkomsten op vrijdag hebben geleidelijk het karakter aangenomen van overleg in het verband van een proto-Food Council. Bij deze zittingen zijn vaak kandidaatleden van de Council aanwezig. De oprichters hebben een lijst opgesteld op basis van eerder behandelde criteria op basis waarvan kandidaten worden benaderd. Het ontbreken van reguliere middelen is, achteraf gezien, een prikkel geweest om een kerngroep van loyale vrijwilligers op te bouwen. De beide oprichters vormen de onbetaalde spil van deze groep van vrijwilligers.

De Food Council is ontstaan vanuit de gedachte bij de oprichters A. en J. dat er behoefte bestaat aan een platform waarin een breed scala aan actoren uit verschillende sectoren van de regionale samenleving en domeinen van het voedselsysteem van de stad en regio wordt opgenomen. Gebruik makend van bestaande netwerken en contacten hebben ze een niche geschapen waarbinnen in eerste instantie voornamelijk academici participeren. Door het succesvolle congres 'Flows of Food' is het recruteringsveld aanzienlijk verbreed naar bedrijfsleven, burgerinitiatieven en overheden. Het ontbreken van reguliere financiële middelen en vaste kantoor- en vergaderruimte is daarbij een beperking. Er is een vorm van overleg gegroeid binnen een netwerk met gedeelde waarden en democratische verantwoordelijkheden. Dit schept kansen voor participatie en reflexief sociaal leren in een brede, diverse groep van maatschappelijke actoren die iets hebben met voedsel. Aangezien er sprake is van groeiende samenwerking met overheidsinstanties gaat het om een vorm van governance. Het netwerk-in-opbouw overschrijdt de grenzen van overheidsorganisaties, sectoren en ketens. Het draagt bij aan het ontstaan van nieuwe instellingen die een rol kunnen spelen bij het toewijzen van (overheids)middelen en het initiëren van gemeenschappelijke actie. Het bouwen en vormgeven van een netwerk voor een transitie naar een meer duurzaam voedselsysteem gaat niet vanzelf, het is een soort Echterbachse processie, na twee stappen vooruit is er vaak weer sprake van één stap achteruit.

⁴ Zie bijlage 1.

Consolidatie

Een belangrijk thema in moderne opvattingen van beleidsvorming is 'reflexiviteit', het vermogen om te leren (Sonnino et al. 2014). De Food Council moedigt haar partners binnen en buiten de overheid aan om een vorm van reflexiviteit in te bouwen in de onderlinge communicatie. Dit vereenvoudigt leren, aanpassen en samenwerken tussen belanghebbenden op verschillende schaalniveaus en stadia van het voedselsysteem' (Sonnino et al 2014: 2).

Reflexiviteit impliceert aandacht voor de verschillende frames of benaderingen van de wereld van de partners in het netwerk. De Food Council werkt vanuit een pluralistisch perspectief, dat wil zeggen dat ze zoveel mogelijk groepen in de samenleving in het gesprek over voedseltransitie wil betrekken. Er wordt veel tijd en energie geïnvesteerd in het expliciteren en recht doen aan de verschillen in benadering tussen betrokken partijen in het discours. Na overleg met belangrijke partners, zoals de Rabobank Amsterdam of de nationale Transitiecoalitie Voedsel, wordt er in de kring van de oprichters en hun ondersteuners geëvalueerd wat het gesprek heeft opgeleverd en welke les daaruit kan worden getrokken. De ervaring leert dat naarmate het aantal partners toeneemt de discussies over doelen, strategie, tactieken en de waardering van resultaten; complexer worden. De voedselketen is een uiterst complex fenomeen waarover moeilijk overeenstemming kan worden bereikt (Korthals, 2018). Bij gebrek aan overeenstemming is het des te belangrijker om ruimte voor open overleg te scheppen zodat alle relevante argumenten van alle partijen op tafel komen. Voor consolidatie van de Food Council is het noodzakelijk om een vorm van overleg te vinden welke het mogelijk maakt om alle betrokken belangen in de voedselketen en de regio een stem te geven. Dit dient te gebeuren op een zodanige wijze dat er voldoende financiële en personele middelen beschikbaar komen voor de dagelijkse bedrijfsvoering van de Council.

De samenwerking met partijen zoals de provincies en de Rabobank voor de ondertekening van het regionale voedselmanifest en de organisatie van het congres 'Flows of Food', heeft evidente voordelen gehad maar er zijn zeker ook nadelen. De meest in het oog springende is financiële afhankelijkheid. Geldschietters gebruiken de Food Council voor het verwerven van legitimatie van continuering van traditionele praktijken, terwijl de Food Council juist streeft naar innovatie. Dit lijkt in tegenspraak met de radicale tekst van het voedselmanifest

maar dat is dan ook voor de ondertekening door juristen van de provincie Noord-Holland getoetst op en ontdaan van mogelijk verplichtende bepalingen. Dit heeft tot gevolg dat minder machtige actoren zoals etnische minderheden, kleine boeren, actiegroepen en kleinschalige voedselinitiatieven buiten beschouwing zijn gebleven in het manifest. Er is geen sprake van opzettelijke uitsluiting maar de vertegenwoordigers van die groepen kunnen al te vaak geen tijd vrijmaken om deel te nemen aan het overleg op vrijdag in het AMS. Sommigen hebben geen geld om het transport naar de vergaderlocaties te betalen. De oprichters van de Food Council zijn zich bewust van dit euvel en ondernemen pogingen om extra middelen te verwerven teneinde de vertegenwoordigers van afwezige groepen in staat te stellen wel een bijdrage te leveren. Bij de selectie van leden van de voedselraad wordt expliciet gezocht naar vertegenwoordigers van deze marginale groepen. Zie de criteria in noot 3.

Leiderschap is de sleutel tot succes of falen van de organisatie-in-wording. De huidige vorm van collectief leiderschap is niet zozeer de uitkomst van een bewuste keuze maar het gevolg van een organisch groeiproces, waarbij de kwaliteiten en beperkingen van de oprichters bepalend zijn geweest. Bij gebrek aan middelen is er weinig behoefte aan een strakke, hiërarchische leiding en scherpe controle - des te meer aan creativiteit, eerlijkheid, openheid en enthousiasme. Dit wordt in de organisatieliteratuur aangeduid als collaborative leadership, dat is een vorm van leiderschap welke past bij een wereld waarin gedeelde macht het nieuwe normaal is. Deze vorm van leiderschap is niet onomstreden. Kritici betogen dat een op samenwerking gerichte stijl van leiderschap overtuigingskracht mist en omdat er veel ruimte is voor ondermijnende kritiek. De voorstanders daarentegen wijzen er juist op dat een collaboratieve stijl juist prikkelt tot meedenken, minder weerstand oproept en eerder win-win situaties oproept. Dreigend gebrek aan medewerking kan worden beheerst door zorgvuldig om te gaan met uitnodigingen tot samenwerking, door het kader van de samenwerking precies af te bakenen, de nadruk te leggen op mogelijkheden, mensen te selecteren op hun diplomatieke en communicatieve capaciteiten en zorgvuldig om te springen met de agenda voor samenwerking. Samenwerking in een coalitie stelt organisaties in staat om doelen te bereiken welke de mogelijkheden van gescheiden werkende organisaties te boven gaan.

Men spreekt van collectief leiderschap indien leiders trachten mensen en hulpbronnen bij elkaar te brengen met het doel om collectieve belangen te

dienen. Dit vraagt om een inclusieve benadering van leiderschap waarbij de betrokken individuen worden geprikkeld om hun bijzondere groepsbelangen, samenhangend met religie, etnische afkomst, inkomen, leeftijd e.d. opzij te zetten. Het is een relationele benadering waarin meerdere individuen in onderling overleg leiderschapsrollen verdelen. Onderling vertrouwen speelt een sleutelrol. De groep geeft leiding aan een brede gemeenschap, een coalitie van actoren. Sociale rechtvaardigheid speelt een belangrijke rol. Collectief leiderschap wordt gekenmerkt door flexibiliteit, het vermogen om snel in te spelen op veranderende situaties. Een collectieve stijl van leiderschap onderscheidt zich door een vijftal specifieke kenmerken. Dat zijn: (1) het bevorderen van partnerschap tussen jongeren en volwassenen, (2) het mobiliseren van gemeenschapsmiddelen voor een collectief belang, (3) het aanboren van individueel talent bij de betrokkenen, (4) een voorkeur voor teamwork, en (5) een reflexieve houding en aandrang om te leren.⁵ De oprichters van de Food Council hebben intussen een rijke ervaring met deze stijl van leiderschap opgebouwd over de afgelopen maanden.

Jongste ontwikkelingen: een tweesprong?

Op 25 mei 2018 heeft er belangrijke vergadering van het Bestuurlijk Overleg Food van de MRA plaatsgevonden op het Provinciehuis in Haarlem. Dit overleg wordt voorgezeten door J., gedeputeerde voor economische zaken en landbouw van de Provincie Noord-Holland. Op de agenda staat een voorstel van een consultant van het bureau B. om de informele organisatie rond voedsel in de MRA om te zetten in een stichting. De kernpunten van voorstel worden worden ter vergadering toegelicht, dit tot 'verrassing' van de oprichters van de Food Council.

Het voorstel dat ter tafel komt, wordt door de oprichters van de Food Council opgevat als een poging om het eerder opgedoekte voedselcluster van de MRA nieuwe leven in te blazen. Die indruk wordt gewekt door de voorgestelde personele bezetting en een marginale verwijzing naar de Food Council MRA als onderdeel van een 'wolk' van kleine organisaties, welke worden gerekend tot de context van het netwerk van de MRA. Het netwerk Food wordt wederom in de invloedssfeer van het cluster economie van de MRA gebracht. Dit lijkt verdacht

⁵ <http://www.theinnovationcenter.org/what-we-do/collective-leadership/collective-leadership>

veel op een restauratie van een organisatorische constellatie welke in het verleden als mislukt werd beschouwd door de Amsterdam Economic Board, een organisatie welke beschikt over substantiële middelen.

Conclusie

De stand van zaken in de zomer van 2018 is als volgt. Hoewel er nog geen rechtspersoonlijkheid is, functioneert de Food Council als informele entiteit met de steun van een groot aantal vrijwilligers. De Council-in-oprichting kan reeds enkele grote voedselmanifestaties op haar conto schrijven zoals het internationale congres 'Flows of Food' in de Beurs van Berlage in Amsterdam op 7 december 2017 en 'We Feed the City' in de context van de publieksdagen van 'We Make the City' in het Koninklijk Instituut van de Tropen op 23 en 24 juni 2018 in Amsterdam. Met steun van instellingen als de provincie Noord-Holland, Rabobank Amsterdam, Amsterdam Institute of Advanced Metropolitan Solutions (AMS) en het rijksprogramma Duurzaam Door is het gelukt om een groot aantal kleine initiatieven van de grond te tillen en een netwerk in de regio op te bouwen. Deze activiteiten zijn vooral het werk van een groep van vrijwilligers (voedselactivisten, ondernemers, studenten, academici) rond de oprichters J. en A. Het zwaartepunt van de activiteiten vormen de wekelijkse bijeenkomsten op vrijdag in het Koninklijk Instituut van de Tropen in ruimtes van het AMS.

De oprichting van de Food Council verloopt parallel aan de totstandkoming van een netwerk Food op instigatie van de provincies Noord-Holland en Flevoland. Dit netwerk is de opvolger van een cluster Agrifood van de Amsterdam Economic Board en een bestuurlijk overleg Food van de MRA. De ondertekening van een regionaal voedselmanifest door partijen zoals de provincies, de Rabobank en AMS - op instigatie van de oprichters van de Food Council - heeft de opbouw van het netwerk in een stroomversnelling gebracht. Tegelijk is daarmee een nieuw spanningsveld geschapen, namelijk de verhouding tussen het oude netwerk van conventionele spelers in de voedselketen en een nieuw netwerk van burgerlijke initiatieven en groene start-ups in de Food Council.

De oprichters van de Food Council zijn als leden van het bestuurlijk overleg betrokken bij de opbouw en institutionalisatie van het netwerk Food. Dit netwerk krijgt een rechtspersoon in de vorm van een stichting, naar het model

van de Greenport in Noord-Holland. Binnen de stichting wordt het werk verricht door een stichtingsbestuur, een stuurgroep, werkgroepen en een bureau.

Er ligt een voorstel ter tafel in het bestuurlijk overleg om de Food Council de rol toe te kennen van adviesraad. De oprichters van de voedselraad overwegen om de Food Council onder te brengen in een coöperatie teneinde aan alle betrokkenen een gelijke inbreng te bieden. In de komende maanden zal blijken of dit model energie vrij maakt en de transitie naar een duurzamer, transparanter, rechtvaardiger systeem met gezonde voeding op gang kan helpen.

REGIONAAL MANIFEST 'Voedsel Verbindt'

uitdagingen aangaan en kansen pakken

De centrale rol van voedsel in de Metropoolregio Amsterdam (MRA)

OPROEP aan bedrijven, overheden, ngo's, burgerinitiatieven, onderwijs- en onderzoeksinstellingen binnen de Metropoolregio Amsterdam én de omliggende (landbouw)productiegebieden:

Wacht niet op de wereld of Parijs, we nemen zelf het voortouw in de overgang naar een regionaal duurzaam voedselsysteem.

De ondertekenaars van dit manifest, zien voedsel als de verbindende kracht in de regio: economisch, ecologisch en maatschappelijk. Dit manifest geeft niet alleen uiting aan het gevoel van urgentie, maar vooral aan de wil om te handelen en de overtuiging dat regionale verbindingen hierin essentieel zijn. Vooruitgang is gebaseerd op de kunst van het verbinden. Dat geldt zeker voor vraagstukken rondom voedsel. Een duurzaam voedselsysteem biedt de sleutel tot de oplossing van een breed scala aan onderling gerelateerde problemen in de sfeer van people, planet en prosperity. Denk aan:

- verbetering van de gezondheid van de bewoners;
- realisatie van een duurzame regionale logistiek die het platteland met de stad verbindt ;
- conservering van het agrarische landschap in de metropool en verhoging van de kwaliteit van groen in de steden;
- natuur-inclusieve productie (stimuleren van circulaire economie, innovatie en bodemvruchtbaarheid);
- een uitnodigende omgeving voor bedrijven zowel het midden- en kleinbedrijf als multinationale ondernemingen.

Voedseltransitie is winst

Stad, omgeving en voedsel beïnvloeden elkaar permanent op de meest uiteenlopende aspecten. Werken aan een effectief voedselbeleid betekent dan ook een intersectorale en regionale samenwerking. Een inclusieve, sector

overstijgende benadering is nodig om te komen tot duurzame oplossingen. Zo'n benadering draait niet alleen om abstracte klimaatbestendige voedselsystemen, of wereldwijde voedselzekerheid, maar levert ook en juist een bijdrage aan concrete lokale werkgelegenheid, gezondheid, sociaal kapitaal en versterking van regionale innovatiekracht bij bedrijven, kennisinstellingen en burgerinitiatieven. Het Voedselnetwerk in de MRA maakt de potenties van voedsel in de regio zichtbaar. Door slimme verbindingen te realiseren ligt een vooraanstaande rol in de wereld op het gebied van duurzame regionale voedselvoorziening in het verschiet.

Het voedselnetwerk ambieert een toekomst waar burgers drempelloos toegang hebben tot een gezond, betaalbaar, smakelijk en cultureel passend aanbod van voedsel. Het gaat om voedsel dat op duurzame wijze is geproduceerd en waarbij voedselnabijheid, voedselzekerheid, passende beloning voor producenten, milieu- en diervriendelijkheid uitgangspunten zijn voor de productie. Dit systeem is transparant en biedt ruimte voor betrokkenheid van de consument bij de productie van voedsel. Boerenbedrijven krijgen betere toekomstperspectieven omdat het voor de consument gemakkelijker wordt om te kiezen voor regionaal voedsel. De verbinding tussen platteland en stad wordt hechter en geschoeid op een basis van wederkerige interesse. Natuur en landbouw gaan hand in hand en dragen elk op hun manier bij aan kwalitatief hoogwaardige leefomgeving. De transitie in het voedselsysteem schept nieuwe arbeidsplaatsen en kansen voor grote en kleine voedselverwerkende bedrijven.

Op weg naar gezond en duurzaam voedsel

Fundamentele veranderingen in het voedselsysteem komen alleen tot stand indien oude dilemma's in een nieuw licht worden gezien, innovaties ingang vinden, nieuwe veerkrachtige allianties tot stand komen en er samen wordt gewerkt. Vertrouwde indelingen, gebaseerd op uitsluiting, gaan op de helling, zoals de verdeling van bevoegdheden over sectoren binnen de overheid en de grenzen tussen disciplines in de wetenschap. De gewenste veranderingen vragen om nieuwe verbanden tussen mensen, organisaties, kennis, technologie, geld en regels.

Ondertekenaars willen een programma 'Voedsel in de MRA' uitwerken waarin onderstaande lijnen nadere invulling krijgen en innovaties worden aangejaagd:

1. Voedselstromen & Logistiek
2. Gezonde voeding
3. Data & citizen science
4. Voedsellandschappen
5. Voedselwijs in onderzoek en onderwijs
6. Toerisme (food als een drijvende kracht in leisure)
7. Circulaire productie

Op het congres 'Flows of Food' op 7 en 8 december 2017 in Amsterdam en Almere onder auspiciën van het voedselnetwerk MRA worden alle ketenpartners binnen het bedrijfsleven, burgerinitiatieven, overheden, onderwijs- en onderzoeksinstituten en ngo's uitgenodigd om de overgang naar een volledig duurzaam voedselsysteem in een stroomversnelling te brengen.

Dit manifest is ondertekend door:

Geraadpleegde literatuur:

- Avelino & Grin 2016 – The politics of sustainability transitions. *Journal of environmental policy & planning* 18(5): 557-567.
- Garnett, T. (2016) Plating up solutions, *Science*, 353(6305), 1202
- Hendriks C (2008) On inclusion and network governance: The democratic disconnect of Dutch energy transitions. *Public Administration* 86: 1009–1031.
- Ilieva, R. (2017). Urban Food System Strategies. A promising tool for implementing the SDGs in Practice. *Sustainability*, 9, 1707:pp. 1-35.
- Korthals, Michiel (2018). Goed eten: filosofie van voeding en landbouw. Nijmegen: Van Tilt.
- Kuhlmann, K. (2017). Barriers to Implementing a Successful Urban Food Strategy in Amsterdam. Bachelor Thesis. University of Amsterdam.
- Lawhon, M. & Murphy, J. (2011) Socio-technical regimes and sustainability transitions: Insights from political ecology. *Progress in Human Geography*. 36(3) 354–378
- Morgan, K., & Sonnino, R. (2010). The urban foodscape: world cities and the new food equation. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 3(2), 209-224.
- MUFPP (2018). Milan Food Policy Pact. Home page. Accessed online: <http://www.milanurbanfoodpolicypact.org/>
- PBL (2017). Food for the circular economy. PBL Netherlands Environmental Agency Assessment Agency <http://www.pbl.nl/en/news/newsitems/2017/food-for-the-circular-economy>
- Quastel, N. (2009). Political Ecologies of Gentrification. *Urban Geography*, 30:7, 694-725.
- Re-organise (2018). Final publication Re-Organise: Closing of urban cycles through decentralized processing of organic industrial waste. Knowledge Technology Center, Hogeschool van Amsterdam. Accessed online: <http://www.hva.nl/binaries/content/assets/subsites/urban-technology/re-organise-eindpublicatie.pdf?1524658979628>
- Rotmans, Jan (2017), Omwenteling van mensen, organisaties en samenleving. Amsterdam: Uitgeverij De Arbeiderspers.
- RUMORE (2017). Rural-urban partnerships motivating regional economies: Project summary. Accessed online: <https://www.interregeurope.eu/rumore/>

RUMORE (2018). RUMORE project at Flows of Food in Amsterdam: Press statement. Accessed online: <https://www.interregeurope.eu/rumore/news/news-article/2454/rumore-project-at-flows-of-food-in-amsterdam/>

Stolk, C. (2015). Urban Agriculture Emerging in Amsterdam. The role of Urban Strategy Developments and Actors in Urban Agriculture in Amsterdam. Master Thesis. AMS & Wageningen.

Taste Before You Waste (2016). Taste Before You Waste Food Policy Plan. <http://amsterdam.tastebeforeyouwaste.org/our-policy-plan/>

Taste Before You Waste (2018). Open Forum on Collaborative Food Waste Solutions. <https://www.facebook.com/events/1715192981934506/>

Voedselbank (2018). Amsterdarm voedselbank. Home page. English Accessed online: <http://www.amsterdam.voedselbank.org/english/>